

Література

1. Додонова В. Соціалістичні аберації Донбасу і консервативна модернізація Росії / В. Додонова // Східноукраїнський конфлікт в контексті глобальних трансформацій / Український інститут стратегій глобального розвитку і адаптації, Український культурологічний центр. – Донецьк, 2015. – С. 352-363.
2. Теніс Ф. Общность и общество [Электронный ресурс] / Ф. Теннис. – Режим доступа: <http://www.nir.ru/sj/sj/34-tennis.htm>.

Титаренко Дмитро Миколайович
доктор історичних наук,
доцент, професор кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького юридичного інституту
МВС України (м. Кривий Ріг)

ДОСВІД ВІЙНИ ТА ПАМ'ЯТЬ ПРО ВІЙНУ ЯК ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ

Події останніх трьох років стали часом глибоких і неоднозначних суспільно-політичних процесів як в Україні загалом, так і на теренах окремими регіонів, зокрема Донбасу. Вони актуалізували та модифікували багато стереотипів та уявлень про «своє» та «чуже» [1, S.172], сформували в багатьох «образ ворога», зрештою знайшли свій вияв у психологічних, світоглядно-ціннісних установках понад 6 мільйонів місцевих мешканців, для яких період 2014-2017 рр. позначився передусім новим, досі невідомим воєнним досвідом. Саме він став для декількох мільйонів людей до певної міри спільним переживанням, яке завжди відрізнятиме їх від тих, хто не відчув вплив війни.

Наразі доволі складно, з огляду на незавершеність подій, їх непередбачуваність навіть у короткостроковій перспективі визначити основні особливості тієї ідентичності населення Донбасу, що складається наразі. Водночас певні тенденції щодо її формування (еволюції) дозволяють простежити результати польових досліджень як на підконтрольній, так і на неконтрольованій урядом території Донбасу під час реалізації міжнародних проектів «Історія та діалог в Україні» (2014 р.), «Перемога-свобода-окупація: воєнні меморіали та церемонії пам'яті, присвячені 70-й річниці завершення Другої світової війни в постсоціалістичній Європі» (2015 р.), «Повсякдення населення Донбасу під час Другої світової (Великої Вітчизняної) війни: у світлі усноісторичних джерел» (2015-2017 рр.) [2; 3].

Чималою мірою особливості сприйняття подій, бажання надати їм того чи іншого емоційного забарвлення, певних оціночних характеристик, як дозволяють судити результати особистих спостережень, проведених інтерв'ю з багатьма мешканцями регіону, зумовлювалися їхнім трагічним воєнним досвідом. Чинниками його формування стали артилерійські та мінометні

обстріли, особисті втрати (поранені або вбиті родичі, зруйноване житло, переїзд на інше місце проживання, що досить часто носив характер втечі за умов раптової і реальної загрози життю), перебування близьких родичів у лавах збройних формувань самопроголошених ДНР/ЛНР, припинення з літа 2014 виплати пенсій тим, хто мешкав на непідконтрольній території, транспортна та економічна блокада, запровадження перепусткового режиму, обставини перетину блокпостів, пов'язані з цим ексцеси та зловживання з боку ворогуючих сторін (грубе та презирливе ставлення, образи, затримання людей, їх зникнення, побиття, хабарництво і т. ін.), випадки стигматизації та дискримінації, з якими довелось зустрітися тим, хто переїхав на нове місце проживання. Екзистенційний страх, пережитий населенням під час бойових дій, став найбільш вражаючим елементом воєнного досвіду: «...Саме тут, у Донецьку, ми знаємо, що таке війна... Ми раніше – за фільмами, за літературою, за Інтернетом, за розповідями намагалися усвідомити, що таке війна... Але коли ми на собі відчули бомбардування, коли мої діти під час вибухів, по-перше, падають під стінку та лягають, лежать і не знають: прилетить до них або десь поруч...» [4].

Специфічним чинником сприйняття оточуючої дійсності в населення (як на підконтрольній, так і на непідконтрольній території), що матиме пролонгований у часі характер навіть після завершення активної фази бойових дій, є масштабна мінно-вибухова загроза. Вона зумовлена наявністю значної кількості мін та снарядів, що не розірвалися, в тому числі і безпосередньо в житловій зоні, встановленими «розтяжками», існуванням значної кількості зон мінування, не позначених на картах та відповідними попереджувальними знаками, порівняно легким доступом до зброї (результати усноїсторичних досліджень, що проводилися автором у 2001-2016 рр. з людьми, що пережили нацистську окупацію на території Донбасу, засвідчують поширеність спогадів щодо означеного аспекту).

Своя картина світу (а, отже, особливості позиціонування себе в ньому), склалася в тих, хто внаслідок воєнних подій переїхав до інших районів Донецької та Луганської областей, інших областей, за межі України (насамперед до Росії та Беларусі). Ключовими чинниками, які справили вплив на неї, стали відносно успішний (неуспішний) досвід адаптації на новому місці, взаємодія з новим оточуючим середовищем, психологічна травма, пов'язана з втратою звичного способу життя, інформаційно-пропагандистські впливи ззовні. Очевидно, що пам'ять про трагічні події 2014-2017 (?) рр. стане найбільшим викликом для мільйонів жителів Донбасу – і тих, хто живе там зараз, і тих, хто його покинув, тимчасово або назавжди. Вона передаватиметься протягом не одного покоління, супроводжуючись формуванням різного роду міфів, глорифікацією або демонізацією різних сторін конфлікту.

Важливу роль у плані формування нових параметрів ідентичності в Україні стала пам'ять про події Другої світової/Великої Вітчизняної війни, що набула яскраво вираженого політично інструменталізованого характеру [5]. Зазначена тенденція особливо посилилася у світлі прийнятих навесні 2015 р. т.зв. «декомунізаційних законів», які внаслідок невідповідності норм і вимог

всім політико-правовим стандартам та історичним реаліям, політичної заангажованості були більш ніж неоднозначно сприйняті як українським суспільством загалом, так і фаховою спільнотою, в тому числі і закордонною [6]. Всі задіяні у конфлікті сторони використовують знання і пам'ять про війну в широкому діапазоні, починаючи від заяв про боротьбу двох рівнозначних тоталітаризмів, під час якої українці були змушені боротися виключно за «чужі імперські інтереси», і завершуючи характерним для радянської історіографії глорифікованим поглядом на війну, що не враховував розмаїття і динамізм політичних, темпоральних, етнічних чинників, які діяли впродовж війни. Ця своєрідна конкуренція а, радше, війна моделей пам'ятей про війну, далека від наукового аналізу, дозволяє, залежно від прагнень та аргументів сторін, одержувати додатковий легітимізуючий потенціал та досягати більш високого мобілізаційного ефекту, впливаючи на суспільну свідомість.

Загальновідомо, що будь-яка війна є екстремальною ситуацією, яка випробовує існуючу систему ціннісних орієнтирів населення, актуалізує необхідність регулювання морально-психологічного стану суспільства. Характерною ознакою суспільно-політичного дискурсу на непідконтрольній території стало іманентне прагнення влади солідаризувати та мобілізувати суспільство шляхом звернення до героїчних та трагічних індивідуальних і колективних символів II С.в./ВВВ. Оперування образами «героїв-ополченців», «героїв-шахтарів» (за аналогією з бійцями 383-ї, 393-ї, 395-ї дивізій, сформованих переважно з шахтарів Донбасу в 1941 р.) відбивало цю тенденцію. Місця запеклих бойових дій у 2014-2015 рр. набули конотації, подібної до місць найбільш відомих і глорифікованих у радянській історіографічній традиції або значущих для долі Донбасу подій 1941-1945 рр. (Савур-Могила як місце воїнської слави, свідчення «...героїзму радянських воїнів-визволителів у 1943 р. та захисників-ополченців у 2014 р.», «Дебальцеве – Брестська фортеця Донбасу», «місто-герой Іловайськ» тощо). Помітною ознакою стала екстраполяція символічних колективних героїчних образів минулого (зокрема, жителів блокадного Ленінграду) на сучасне населення Донбасу.

За умов збройного протистояння характерними ознаками формування «образу ворога» стало використання в медійному та, частково, педагогічному дискурсі, в побуті пейоративів «українські фашисти», «укронацисти», «націонал-фашисти», «фашистська хунта», «київська хунта», «укропи» і т. ін. Частина з них, як дозволяє судити лінгвістичний аналіз, безпосередньо пов'язана з архетипами ворога періоду II С.в./ВВВ.

Очевидно, що наслідки пережитої воєнної травми, важкість якої насамперед визначатиметься тривалістю бойових дій на Донбасі, будуть відчуватися місцевим населенням дуже довго. Існує велика ймовірність того, що саме воєнні події, трагічний воєнний досвід 2014-2017 (?) років, а не нібито завжди демонстровані жителями Донбасу претензії на гегемонію і особливий привілейований статус (медійний гетеростереотип, дуже зручний і вигідний з різних причин багатьом політикам і активно поширюваний ними в сучасному українському суспільстві), стануть ключовим фактором формування особливої «донбаської ідентичності».

Література

1. Portnov A. Ausschluss aus dem eigenen Land. Der Donbass im Blick ukrainischer Intellektueller / A. Portnov // Osteuropa. – 2016. – № 6-7. – S. 171-184.
2. Пастушенко Т.В. 9 травня 2014 – 2015 рр. в Україні: старі традиції – нові церемонії відзначення / Т.В. Пастушенко, Д.М. Титаренко, О.І. Чебан // Український історичний журнал. – 2016. – № 3. – С. 106-124.
3. Hellbeck J. «Wir werden siegen wir schon vor 70 Jahren unsere Großväter gesiegt haben». Weltkriegsgedenken in der Ukraine im Schatten des neuerlichen Kriegs / J. Hellbeck, T. Pastushenko, D. Tytarenko // Kriegsgedenken als Event. Der 9. Mai 2015 im postsozialistischen Europa / M. Gabowitsch, C. Gdaniec, E. Makhotina (Hrsg). – Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag, 2017. – S. 41-66.
4. Інтерв'ю з співробітником ДК «Ювілейний» (м. Донецьк, Палац культури «Ювілейний», 8 травня 2015 р. Транскрибований аудіозапис) // Архів проекту «Перемога-свобода-окупація: воєнні меморіали та церемонії пам'яті, присвячені 70-й річниці завершення Другої світової війни в постсоціалістичній Європі» (з огляду на сучасну суспільно-політичну ситуацію автор визнав за необхідне не наводити тих даних, які дозволили б ідентифікувати респондента).
5. Hausmann G. Der Gebrauch der Geschichte. Ukraine 2014: Ideologie vs. Historiographie / G. Hausmann, T. Penter // Osteuropa. – 2014. – № 9-10. – S. 35-50.
6. Open Letter from Scholars and Experts on Ukraine Re. the So-Called „Anti-Communist Law,“ Krytyka, April 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krytyka.com/en/articles/open-letter-scholars-and-experts-ukraine-re-so-called-anti-communist-law>

Чайка Ірина Юріївна

доктор філософських наук, професор
кафедри соціальної філософії
та управління Запорізького
національного університету

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: ВІД СТАНОВЛЕННЯ ДО ЗРІЛОСТІ

Світова спільнота сьогодні являє собою простір полілогу, в якому здійснюється взаємодія, що перебігає, переважно, на комунікативному рівні. Кристалізація світових соціальних інститутів не завжди супроводжується формуванням відповідних організацій, що забезпечують виконання інституціональних функцій. Навіть якщо такі організації утворюються, вони являють собою рівнопокладені центри сили, які володіють різним ресурсом впливу на окремі суспільства, що втім не визначає можливість для них зайняти зверхнє чи підпорядковане місце у ієрархії з іншими. Світова спільнота розглянута в такому контексті виглядає як абстракція, насправді не будучи такою. Фактично посилюється роль інформаційного рівня взаємодій, на якому відбувається регламентація, обґрунтування, а в деяких випадках й легітимація